

Слободан Б. НОВОКМЕТ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 30. 10. 2018.
Прихваћен: 14. 02. 2019.

НАЗИВИ ЖИВОТИЊА У ХОМОНИМСКИМ ПАРОВИМА У РЕЧНИКУ САНУ**

Предмет рада јесу називи животиња који се налазе у хомонимским паровима у *Речнику САНУ*. Циљ рада јесте да утврдимо који типови одредница стоје у хомонимским односима заједно са називима животиња и да ли су задовољени формални критеријуми да те одреднице стоје у односу хомонимије, као и да ли има примера у којима се распад полисемантичке структуре зоонима третира као хомонимски однос. С тим у вези утврдићемо шта треба да буду кључни критеријуми за одређивање хомонимског односа.

Кључне речи: хомонимија, хомонимски парови, називи животиња, Речник САНУ, распад полисемије.

1. Увод

1.1. Предмет рада јесу називи животиња који се налазе у хомонимским паровима у *Речнику САНУ*. Теме које желимо да актуализујемо овим радом тичу се начина одређивања хомонимије у *Речнику САНУ* и њеног разграничења од полисемије. Циљ рада јесте да утврдимо да ли су задовољени сви формални критеријуми да се хомонимски парови са називима животиња сматрају правим хомонимима; да ли у неким примерима можемо говорити о хомонимији условљеној тзв. распадом полисемантичке структуре лексема и да ли је у таквим случајевима статус хомонимског односа међу лексемама оправдан.

1.2. Подстицај за истраживање дало нам је запажање Л. Згусте из *Приручника о лексикографији* (1971) о статусу значења лексеме *crane* (срп. *ждрал*) у енглеском језику. Аутор указује на то да су се њене две реализације –

---

* slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs

** Рад настао је у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1) 'птица' и 2) 'грађевинска дизалица' у међувремену сасвим удаљиле на формално-семантичком плану, што је довело до тога да се контекстуално развију, тј. да им се асоцијативне везе „покидају” толико да из синхроне перспективе, са лексикографског аспекта, могу илустровати парадигматски однос хомонимије, а не полисемије.¹ У *Оксфордском речнику енглеског језика* данас су то две лексеме у односу хомонимије са диференцираним значењима. Нека од питања која желимо да покренемо овим истраживањем јесу да ли у *Речнику САНУ* има примера у којима се распад полисемантичке структуре неког зоонима третира као хомонимија, да ли постоје основи за преиспитивање тог односа и, с тим у вези, шта треба да буду кључни критеријуми за одређивање хомонимског односа. Истраживање спроводимо тако што из *Речника САНУ* ексцерпиремо све примере животињских назива који се налазе у хомонимским паровима, а онда их анализирамо са лексичко-семантичког, творбеног и етимолошког аспекта.

2. Шта је хомонимија и како се разграничава од полисемије?

2.1. По речима Л. Згусте, питање хомонимије је важно из перспективе дескриптивног речника чија је сврха да пружи истинит приказ статуса одређене лексеме (Згуста 1971: 74–89). У језичкој реализацији, захваљујући комуникацијском макроконтексту, „хомонимски конфликт”² најчешће бива разрешен; нпр. у реченицама „Нацртај на табли математичку осу” и „Пази да те не уједе оса” јасно је из синтаксичког окружења да су у питању две лексеме у односу хомонимије: δca^1 – 'замишљена права линија' и δca^2 – 'инсект'. Међутим, већи проблем јавља се при разграничењу хомонимије од полисемије, а лексиколози и лексикографи сусрећу се с том дилемом онда када треба да одлуче хоће ли нека значења обрадити у једном или у двама речничким чланцима (Тафра 2016: 154).

2.2. Дефинисање граница између хомонимије и полисемије додатно олакшава не само састављање речника било ког језика већ и утврђивање критеријума и правила парадигматских односа међу лексемама у једном лексичком систему. Проблеми се јављају онда када није до краја јасно да ли је парадигматски однос између два језичка знака истог графолошко-гласовног идентитета заснован на механизму полисемије (према коме постоје мање или више јасне унутрашње везе између две семеме) или пак они стоје у односу хомонимије, што значи да им је подударане обележено спољашњим преклапањем форме, али не и садржаја. На то питање често није могуће дати сасвим поуздан одговор и бројни су примери који показују да је ове појаве каткад

¹ „After all, it seems to be reasonable to assume that the status of crane 'bird' and crane 'machine' will differ, depending upon the speaker's knowledge of the language and his imagination; and also that there will be a tendency of development which may make the pair absolutely homonymous, in the end” (Згуста 1971: 75).

² Тафра 1986: 383.

тешко разграничити само на основу језичког осећања, тј. без укључивања етимолошких, творбених, семантичких и других критеријума.

2.3. Хомонимија се може схватити као врста лексичко-семантичког парадигматског односа у коме „више истих језичких знакова упућује на различите референте” (Тафра 1986: 383) и о њој можемо размишљати оног тренутка када говорници једног језика нису способни да различита значења перципирају као повезана (Згуста 1971: 74). О хомонимији налазимо опсежне студије у сербокроатистичкој литератури (в. Дешић 1982, Шипка 1990, Горган Премк 2004, Алексић 2006, Драгићевић 2007, Худачек/Михаљевић 2009), као и о проблему њеног разграничења од полисемије (Тафра 1986, 2016, Радић Дугоњић 1988). И поред различитих термиолошких неусаглашености у дефинисању хомонимије,³ сматрамо да је обухватну дефиницију понудила Б. Тафра: „Homonimija je leksička pojava u kojoj dva ili vise leksema, koji pripadaju istom leksičko-gramatičkom razredu, a različitim leksičko-semantičkim razredima, imaju sve jednake lekse i nijedan integralni sem” (Тафра 1986: 385). Дакле, критеријуми за утврђивање тога да ли две лексеме стоје у односу пуне⁴ хомонимије у овој дефиницији се конкретизују – у питању су лексеме једнаког израза које припадају истој врсти речи,⁵ али зато не деле ниједан елемент семантичке структуре, тј. не подудара им се ниједна интегрална сема нити семема (у питању су два скупа који се идентично изговарају и пишу без додирних тачака у семантичком обележју).

2.4. Када је у питању начин настајања хомонимије, првенствено треба поменути две могућности, а то су: а) фонетска случајност⁶ и б) распад полисемије (Тафра 1986: 388). Примери графичко-звучне подударности лексема у речницима се обично системски разрешавају. Конкретно, овакви хомоними дају се са експонентима (нпр. **жирáфа**¹ ж ’дуговрати преживар’ и **жирáфа**² ж ’украсна игла’). Међутим, већи проблеми у лексикографском одређивању граница међу одредницама представљају хомоними настали распадом полисемије, или тзв. деполисемизацијом, јер је у дијакроном пресеку тешко „odrediti tačnu granicu kada se polisemija raspala i kada je završen proces homonimizacije, a postoji i svest o istom etimonu kao kočnica” (Тафра 1986: 389). Б. Тафра наводи пример лексеме *парк* коју речници третирају као полисемантичку реч, иако између значења „велики декоративни врт” и „целокупни

³ М. Дешић за хомонимију каже да је у питању звучно поклапање речи које припадају различитим семантичким целинама (Дешић 1982: 234). Р. Драгићевић пише да је у питању релација између лексема које припадају истој граматичкој врсти речи, имају исту форму и различита, са синхрониског становишта неповезана значења (Драгићевић 2007: 320). Једна од дефиниција хомонимије гласи: „odnos između označioca i označenika u kojemu isti označioc (jezični izrazi – pisani ili zvukovni) prikazuju različite označenike (Худачек/Михаљевић 2009: 159). Фомина, у оквиру руске лексикологије, пише да су „хомоними речи исте по образовању, изговору и писању, али сасвим различите по значењу” (Фомина 1973: 37).

⁴ Нпр. подтипови хомонимије су хомографи (исти писани облик, али различит изговор); хомоформи или хомоморфи (лексеме које се подударају само у неким облицима) и сл. (Драгићевић 2007: 322).

⁵ Б. Тафра доводи у питање да ли значења која су настала конверзијом треба прогласити хомонимима, јер ту и даље постоји семантичка веза са изворним значењем.

⁶ Д. Шипка напомиње седам узрока настанка хомонимије: преузимање страних речи, творба, скраћивање, фонетске промене, атракција, народна етимологија (Шипка 1990: 125–129).

инвентар возила” (нпр. *возни парк*) нема никакве семантичке кохезије (Исто: 389). Д. Гортан-Премк случај распада полисемантичке структуре илуструје лексемама *кòнац*¹, која означава ’нит, влакно’ и *кòнац*² – ’завршни, последњи тренутак’, које из синхроног становишта делују диференцирано иако је познато да деле заједнички етимон (Гортан Премк 2004: 152). Међутим, уколико се са синхронизационог становишта не уочава семантичка веза између две јединице, етимолошки критеријум не игра велику улогу у одређивању коначног статуса ових лексема,⁷ иако његово изостављање понекад може довести до пропуста, као у обради лексеме *лајка*.⁸

2.5. Да би се две лексеме прогласиле пуним хомонимима, поред почетне претпоставке да припадају истој врсти речи⁹ и да имају иста формално-прозодијска обележја, већина лингвиста се слаже у томе да мора бити задовољен *семантички критеријум*, тј. све семе између две лексеме морају бити дистинктивне; такође, пожељно је, иако не неопходно, да буде задовољен и *етимолошки критеријум*, тј. порекло им мора бити од различитих етимона¹⁰ и *творбени критеријум*, тј. да лексеме у односу хомонимије развијају различита деривациона стабла (нпр. *кòса*¹ – косурина, дугокос, космат и *кòса*² – косач, косни, косилица и сл.). Као неки од критеријума помињу се и различити *преводни еквиваленти* у страним језицима (в. Тафра 1986, 2016), од којих ниједан није поуздан, већ тек удружено могу довести до одређених закључака (Драгићевић 2007: 323).

3. Називи животиња као грађа за истраживање

3.1. Пошавши од почетне претпоставке Л. Згусте о, рекли бисмо, окончањем, процесу деполисемизације лексеме *crane* у енглеском језику, запитали смо се да ли међу називима животиња који се налазе у хомонимским паровима у РСАНУ можемо да идентификујемо сличан пример, или пронађемо случај где су две, из синхроне перспективе, хомонимне лексеме некада биле део јединствене семантичке структуре, и тако дамо допринос изучавању хомонимије у српском језику. Одлучили смо се да ово појаву испитамо међу називима животиња, с обзиром на то да је у питању једна од најбогатијих

⁷ „На тај начин [се] савремено стање објашњава историјом, дијахронијски, а ни поријекло неких ријечи није до данас потпуно јасно” (Дешић 1982: 239).

⁸ Изостављањем етимона – имплицирано [је] домаће порекло несумњиво страних речи ... у оквиру два значења исте одреднице смештене [су] различите речи, два хомонима. Назив псеће врсте (*лајка* – врста ловачког пса) никаквим семантичким развојем, метафором, асоцирањем и сл. није могао настати према нововековној робној марки (*лајка* – марка првог фото-апарата) (Влајић Поповић 2014: 105).

⁹ „Чињеница да се хомоформне и хомонимне лексеме у речницима обележавају на исти начин (степеновањем) последица је више лексикографске традиције и конвенције него лексикографског схватања хомонимије” (Гортан Премк 2004: 150–151).

¹⁰ „И полисемија и хомонимија факта су језичке синхронизације; према томе, и критерији за њихово одређивање морају бити засновани на елементима који су евидентни у синхроничном стању (дијахронијски и компаративни елементи, посебно етимологија – помоћна су мерила)” (Гортан Премк 2004: 151).

тематских група у лексичком систему српског језика, а конкретније закључке о овим лексичким процесима могуће је извести посматрањем лексичких односа унутар једне семантички блиске скупине лексема.

4. Називи животиња у хомонимским паровима

4.1. У лексикологији се две лексеме које се налазе у односу хомонимије називају хомонимски пар. Поред критеријума које смо већ навели у вези са тим шта се у лексикологији третира правим хомонимима, важно је да напоменемо које примере нећемо узимати у обзир. Нећемо разматрати примере *хомографа* (идентично писање, али различит изговор, као што су нпр. *брџвица* – 'женка брџава' и *брџвица* – 'дем. од брџава') или случајеве када су називи животиња издвојени у посебну категорију, конкретно – у ономастику, где су толико осамостаљени да чине „ријеч за себе” (Дешић 1982: 237) и у речнику су регистровани почетним великим словом.¹¹

4.3. Анализирајући примере хомонимских парова у којима је један део пара назив животиње, идентификовали смо три начина настанка тог хомонимског односа. Први је звучно поклапање речи домаћег и речи страног порекла (од којих неке имају статус покрајинизма). Између таквих лексема не постоји никаква семантичка ни етимолошка веза:

- **вџшка**¹ в. *vâsh* (1, 3), инсект бескрилац / **вџшка**² (тур. *vaşak*, рис) **1.** пас, псето
- **лџв**¹ зоол. једна од најкрупнијих звери / **лџв**² покр. в. *лаф*² (тур. *laf*) покр. говор, разговор, причање, празан говор, нагваждање
- **мџла**¹ (лат. *mula*) зоол. неплодни крижанац кобиле и магарца / **мџла**² покр. мала камена плочица којом деца погађају исте такве суиграчеве плочице
- **џса**¹ зоол. системски назив за породицу инсеката жалчара / **џса**² замишљена права линија око које се обрће неко чврсто тело (од lat. *axis*, грч. *áksōn*).

У ове примере можемо да уврстимо и гласовна преклапања две лексеме које су у српском језику пореклом позајмљенице из истог језика, али се између њих у језику примаоцу не осећа веза, чак и ако постоји у изворном језику, нпр.:

- **бџцов**¹ (мађ. *buszo*) зоол. врста слатководне кошљорибе / **бџцов**² в. *буца*, пуначко дете, буца, буцмастих образа (од мађ. *buczkó*: дебео и низак)

¹¹ Као што су нпр. називи сазвежђа (*Гуитер* – астр. 'сазвежђе на северном небу'), топонима (Дабар – 'назив за више места у нашој земљи') или антропонима (Ждрал – 'презиме'), од којих неке могу да покривају више ономастичких категорија (Зец – 1. 'презиме'; 2. 'планина'; 3. 'сазвежђе').

- **жира́фа**¹ ж зоол. дуговрати преживар *Giraffa camelopardis* / **жира́фа**² ж заст. украсна игла, исп. *агарафа*¹²
- **ђроз**¹ и **ђроз**² м (тур. *horož, horos*) **1. а.** зоол. 'мужјак кокошке, петао, кокот' / **ђроз**² а. 'житка, лепљива смеса од креча, песка, земље, плеве, воде и др.' (од *орозан* – тур. *horosani*; перс. *Horosan*).

Као позајмљенице из различитих језика које се налазе у односу хомонимије у српском језику бележимо и пример: **кђрал**¹ муз. врста црквене песме (нем. *Koral* ← *Koralegesang* ≈ *lat. cantus choralis*) и **кђрал**² непокретне животиње из рода полипа (грч. *korallion*).¹³

4.4. Други начин тиче се преклапања деминутива и хипокористика различитих лексема или поклапања између назива животиње и речи која захваљујући извесној фонетској алтернацији, преметањем слогова или скраћивањем, добија исти фонетско-графолошки лик као назив животиње (од којих неке имају статус покрајинизма). То су:

- **бра́вац**¹ зоол. вепар (обично онај који се храни за зиму), ређе ован / **бра́вац**² покр. в. *врабац*
- **гђгутка**¹ зоол. врста птице ... која живи по насељима / **гђгутка**² бот. покр. в. *кукута*, једногодишња зељаста отровна биљка
- **зе́ба**¹ зоол. птица певачица / **зе́ба**² у изразу: ухватио сам зебу покр. назебао сам, кијавичав сам
- **је́жа**¹ **1.** хип. од јеж **2.** в. *јеж* / **је́жа**² **1.** в. *јежа*
- **ма́ца**¹ дем. и хип. од мачка / **ма́ца**² хип. од матица
- **мђмот**¹ зоол. врста глодара ... који је одозго сиве, одоздо смеђе боје ... / **мђмот**² в. *мрмор*, нејасан, неразговоран људски говор.

4.5. Трећи начин настанка хомонимског односа тиче се примера у којима једна лексема унутар пара има територијално специфичну реализацију, тј. покрајинског је или народног карактера (употребљава се у одређеном крају, а није страног порекла), па је отуда тешко поуздано успоставити било какву значењску везу са називом животиње:

- **бђц**¹ зоол. покр. а. в. *буцов*, б. косторог (морска риба) / **бђц**² покр. в. *букарење* (спаривање, оплођавање)
- **звђрка**¹ **1. а.** в. *звер* / **звђрка**² покр. пукотина између брвана на брвнари, кроз коју се може гледати, вирити
- **зе́бра**¹ зоол. врста копитара сличног коњу / **зе́бра**² мн. вет. нар. отеклине ка вилицама код коња
- **кђртица**¹ **1.** зоол. врста малог сисара ... црне длаке / **кђртица**² мн. покр. ситнија вуна или кучина која остаје на гребенима кад се власи извуку.

¹² У случају хомонимског пара **жира́фа**¹/**жира́фа**², назив животиње је реч латинског порекла, дошла у српски вероватно као позајмљеница из француског језика, док је лексема за 'украсну иглу' такође дошла из француског, али адаптацијом именице *agrafe* у значењу 'копча, кука' и сл.

¹³ М. Дешић за обраду оваквих примера у речнику каже да је њихов лексикографски опис као хомонима прихватљивији „не само због тога што су у питању различите ријечи из истог страног језика него и због тога што се те ријечи у српскохрватском језику такође осјећају као засебне, без међусобне семантичке везе“ (Дешић 1982: 236).

4.6. Издвојили бисмо и примере код којих постоји потврда о истом етимолошком претку или, заправо, истој семантичкој и творбеној мотивацији лексема. То су:

- **жйжак**¹ – **а.** мала примитивна светиљка, **б.** свећица, пловак у кандилу, **в.** слаба светлост, пламичак / **жйжак**² – зоол. инсект тврдокрилац, **б.** житни жижак **в.** велики свитац;
- **кўкац**¹ разред животиња из реда зглавकारа / **кўкац**² кукасти савијени део копче, мушка копча.

Премда не можемо са сигурношћу тврдити да су лексеме **жйжак**¹/**жйжак**² и **кўкац**¹/**кўкац**² биле део исте семантичке структуре и да су настале из истог семантичког језгра, евидентно је да су обе лексеме, овде у односу хомонимије, повезане истим етимомом – у првом случају то је глагол *жећи*, а у другом именица *кука*. Пажљивијим посматрањем појединачних реализација ових лексема, увиђамо да је семантичка мотивација од глагола *жећи* (‘одавати топлоту, грејати’) могла довести до тога да се путем метафоричке трансформације (удружене са творбеним аспектом) развију значења која су у вези са инсектима (нпр. свицем), те различитим реалијама и појмовима који емитују светлост (светиљка, пловак, пламичак). Слична мотивација намеће се и ако именицу *кука* (‘клин о који се нешто качи’) доведемо у везу са инсектима и кукастим делом копче. Међутим, у овим случајевима не можемо говорити о семемама које су се развиле из једног центра, па онда између себе диференцирале, већ се вероватно ради о независном понављању истог творбеног модела приликом именовања различитих творбено-семантичких категорија именица (животиња, предмета и сл.). Ако бисмо поред етимолошког и творбеног применили и семантички критеријум, могли бисмо да нађемо заједничке семе и асоцијативну везу између значења ‘светиљка’ и ‘свитац’ (код лексема **жйжак**^{1,2}), односно ‘инсект’ и ‘кукасти део копче’ (код лексема **кўкац**^{1,2}), што их приближава односу полисемије. Ипак, чињеница да се ова, из синхроне перспективе, удаљена значења нису развила од једног примарног – „удаљава” ове лексеме једну од друге и сврстава у однос хомонимије.¹⁴

4.7. Такође, издвојили бисмо и лексеме у хомонимском односу код којих постоји етимолошка веза, иако их сви други критеријуми, вероватно потпуно оправдано, сврставају у однос хомономије:

- **мйшић**¹ дем. и хип. од миш (*prasl.* i *stsl.* *myšь; *lat.* *mus*, *grč.* *mŷs*) / **мйшић**² анат. еластични орган код готово свих животиња и човека (*lat.* *musculus* = мали миш);¹⁵

У латинском језику *musculus* јесте деминутивни облик именице *muus* (*lat.* *mŷs* +¹-*culus*) и назив за ‘еластичан орган’ вероватно је настао метафоричким повезивањем по сличности (једно од тумачења јесте да је контракција ми-

¹⁴ Ово би били примери слични типу *белка*, пошто он може да означава и „животињу беле боје, величасто воће, жену светлоплаве косе, врсту горње мушке одеће, а сва ова значења настала су независно једно од другог” (Драгићевић 2003: 227).

¹⁵ Захваљујући овој етимолошкој вези и понављању истог творбеног модела, данас имамо и хомонимски пар *мйшица*² (женка миша) и *мйшица*¹ (мишић, део руке од рамена до лакта).

шића испод коже асоцирала на кретање миша испод платна).¹⁶ Отуда данас у српском језику имамо исту реч за деминутив и хипокористик од 'миш' и за 'еластичан орган'. И премда су значења ових двеју лексема из дијахронијске перспективе повезана, данас не деле ниједну заједничку сему нити се између њих назире асоцијативна веза.¹⁷ Чак се ни по критеријуму субјективног осећаја не могу довести у везу, с обзиром на то да поменута метафора није настала на српском језичком подручју и у вези је са језичком сликом света друге културе и традиције. Деривационо гнездо лексема **мишић**² показује нам сплет придевских и именичких значења која су граматички и семантички везана само за 'еластичан орган', дакле *мишићни*, *мишићав*, *мишићавост* и сл. Отуда сматрамо да је њихов хомонимски статус у *Речнику САНУ* и одступање од етимолошког принципа потпуно оправдано.

5. Подстицај за даља истраживања

5.1. Као што видимо на основу изнетих примера, називи животиња се у *Речнику САНУ* налазе у оправданим хомонимским односима са другим речима, различитих статуса, било да су у питању позајмљенице, покрајинске или народне речи, чак и када постоји потврда о заједничком етимону. Међутим, у прегледаном корпусу изостаје пример типа *crane* – 'птица' и 'дизалица', односно пример да су се, и поред тога што су била део исте семантичке структуре, два значења довољно удаљила и оформила независне лексичко-граматичке парадигме и творбене породице. То заправо и не би требало да изненађује, будући да је за процес деполисемизације неопходно време за семантички развој, као и широк дијапазон реализација у различитим комуникативним ситуацијама и функционалним регистрима да би добио лексикографску потврду, а често може бити и резултат одређеног договора или праксе. Стога примере типа *crane* и не налазимо у хомонимским односима, већ, напротив, у полисемантичким структурама. Међу називима животиња постоје лексема о чијим примарним и секундарним семантичким реализацијама можемо размишљати као о семемама између којих се постепено губи семантичка кохезија, па је о њиховој чврстој вези унутар јединствене семантичке структуре могуће полемисати. Таква су нпр. значења лексема *кукавица* – 1. 'шумска птица селица' и 5. фиг. 'онај који нема храбрости, плашљивац' (РСАНУ). Иако се ова значења остварују као примарно и секундарно, верујемо да постоје основи да се о њима размишља као о реализацијама која ће временом „прећи” у однос хомонимије. Пре свега, основно значење ('шумска птица') настало је

¹⁶ Тај се деминутив преноси већ од *ie.* на *dio* тјела „*lat. musculus* (odlatle internacionalni termin *muskulatura*)” (Скок 1971–73: 433).

¹⁷ *Рубић* и *мишић* су путем исте метафоре добили анатомско значење (исто се догодило у латинском, где је *musculus* деминутив од *mus* 'миш'), али док се у првој речи још осећа везаност за именицу *риба*, *мишић* 'мали миш' и *мишић* 'мускул' данас се третирају као две различите, хомонимне лексема (Клајн 2002: 84).

ономатопејски, у питању је птица чије оглашавање подсећа на глас 'куку'¹⁸ (што потврђује и њен латински назив – *Cuculus canopus*, али и називи у различитим језицима, где је најчешће добила секундарно значење 'луде' или 'будале', уп. енг., рус., буг., франц. и сл.). Секундарно значење 'плашљивац' могло се развити ланчаном полисемијом из секундарног значења 4. 'она коју је снашла каква несрећа, која кука, запомаже' или можемо извести хипотезу по којој су се и примарно и секундарно значење развили од глагола *кукати* (једно од његове реализације – 'оглашавати се сличним гласом, о кукавицама', а друго од реализације 'јадиковати, цвилети, запомагати'). Ако етимолошки критеријум оставимо по страни и применимо друге, видећемо да говоре у прилог будућег хомонимског односа – компоненцијална анализа показује нам да између два значења нема ниједне заједничке семе, тј. различите су им и идентификационе и конкретизаторске семе (Радић Дугоњић 1988: 108), а творбени критеријум да значење 'плашљивац' развија деривационо гнездо које није у вези са примарним значењем – *кукавичлук*, *кукавичити*¹⁹ и сл. Ако узмемо у обзир и субјективни осећај говорника, добијен помоћу анкете²⁰ у којој су учесници били замољени да се одреде за примарно значење лексеме *кукавица*, при чему се њих 233 одлучило за значење 'плашљивац', а свега 29 за 'птицу', видимо да је од секундарног значења реално очекивати да се осамостали. Слично можемо да тврдимо и за још неке примере, нпр. за 'окове' у оквиру лексеме *лисица* или за значење 'обарач на пушци' у оквиру лексеме *ороз* (петао), међутим „субјективности при одређивању да ли се у неком случају распала полисемија или није увек ће бити” (Тафра 2016: 153).

6. Закључак

6.1. Из анализираних примера видимо да се називи животиња налазе у стабилним хомонимским паровима и да не постоји никаква препрека њиховом хомонимском статусу (уп. δa^1 и δa^2), чак и у случајевима где можемо потврдити заједничко порекло чланова пара (уп. мйшић^{1,2}). Међутим, има примера у којима је могуће полемисати о будућем хомонимском статусу двеју лексема, с обзиром на то да им се значења осамостаљују, а већ смо утврдили да постојање заједничког етимона не може и не треба да буде чврст критеријум за одређивање њиховог статуса. Ови примери потврђују оно што је закључила Д. Гортан-Премк: „хомонимија се не може прогнозировать, али се мора испитивати” (Гортан Премк 2004: 156). Управо постојање оваквих парова у лексичком систему отвара нове могућности за преиспитивање па-

¹⁸ Такво оглашавање, које подсећа на глас 'куку', у српском је језику добило метафоричну конотацију јадиковања, жаљења и сл, што се види у глаголима *кукати*, придевима *кукаван* и сл.

¹⁹ Могли бисмо чак рећи и да им се два облика присвојног придева семантички диференцирају – *кукавичи* за значење 'птица' и *кукавичин* за значење 'плашљивац', а упитно је и колико се придев *кукавички* користи за птицу, пошто у РСАНУ нема потврда.

²⁰ Анкета је урађена на Фејсбуку међу члановима групе *Сваког дана по једно правило из области језичке културе*.

радикалних односа међу лексемама и помаже нам да боље дефинишемо њихов статус, значења и употребу у српском језику.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић 2006:** М. Алексић, *Међујезичка српско-бугарска (бугарско-српска) лексичка хомонимија*, Београд: Филолошки факултет.
- Влајић Поповић 2014:** Ј. Влајић Поповић, Етимологија у српским описним речницима, у: Р. Драгићевић (ред.), *Савремена српска лексикографија*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 93–112.
- Гортан Премк 2004:** Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Дешић 1982:** М. Дешић, Полисемија и хомонимија у речницима савременог српскохрватског језика, *Наш језик*, XXV/4–5, 231–241.
- Драгићевић 2003:** Р. Драгићевић, Механизми настајања секундарних значења лексема, *Српски језик*, VIII/1–2, 221–231.
- Драгићевић 2007:** Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Згуста 1971:** L. Zgusta, *Manual of Lexicography*, Prague – the Hague: Academia – Mouton.
- Клајн 2002:** И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Други део – суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за издавање уџбеника, Институт за српски језик САНУ.
- Радић Дугоњић 1988:** М. Радић-Дугоњић, О неким видовима полисемије и хомонимије у оквиру терминолошке лексике, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 18/1, 105–110.
- РСАНУ (1959-):** Речник српскохрватског књижевног и народног језика, I–XIX, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Скок 1971–1973:** Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Тафра 1986:** В. Taфра, Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem), *Filologia*, knjiga 14, Zagreb, 381–393.
- Тафра 2016:** В. Taфра, Homonimija – kroatistički kamen smutnje, *Slavenska filologija. Prilozi jubileju prof. em. Milenka Popovića, Željka Čelić, Tetyana Fuderer (ur.)*. Zagreb: FF press, 144–154.
- Фомина 1973:** М. И. Фомина, *Лексика современного русского языка*, Москва: Высшая школа.
- Худачек/Михаљевић 2009:** L. Hudaček, M. Mihaljević, Homonimija kao leksikografski problem, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 35, 159–186.
- Шипка 1990:** Д. Шипка, *Лексичка хомонимија на примјеру савременог српскохрватског стандардног језика*, Сарајево: Институт за језик и књижевност.

Slobodan B. Novokmet

HOMONYMY OF ANIMAL NAMES IN DICTIONARY SASA

Summary

The aim of our paper is homonymy of animal names in Dictionary SASA. The goals are to determine the types of words in homonymy relations with animal names and to establish common criteria for this type of relations amongst lexemes. Also, we want to examine are there any examples of homonymy derived from the former polysemy of lexemes denoting animals in Serbian language. We will try to offer some possible solutions for lexicographers dealing with homonymy in dictionaries.

Key words: homonymy, animal names, Dictionary SASA, lexicoraphy, polysemy.